

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 120 1999

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-16-2

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 2000

måste helt enkelt resultera av ett bestämt val från avhandlingsförfattarens sida, men därmed har han lämnat åt sidan värdefulla indicier som kunde ha kompletterat och/eller bekräftat den information han samlat på annat håll.

Men det vore befängt att efterlysa mer än vad som redan finns i EPs avhandling, som utifrån de valda premisserna utgör ett fångslande och utomordentligt välgjort arbete. Författaren ger prov på skicklighet och behärskning på alla nivåer. Det empiriska hantverket, till att börja med, lämnar inget övrigt att önska. Med säkert handlag har han lyckats bemästra ett omfattande, ibland svårhanterligt, material (jfr exploateringen av Författarfondens utlåningsstatistik – kap. 8, och Exkurs). Förhållandet till metod och teori präglas av kritisk försiktighet och av ett gott sinne för de fallgropar som kan uppstå under färdan. Och beläsenheten är stor. En styrka är också att EP aldrig axlar apologetens roll i sin skildring av Fridegårds litterära utveckling. Trots detta eller tack vare detta lyckas han gradvis teckna ett fint porträtt av honom: sakligt, nyanserat, väl avvägt. Drivkraften har varit viljan till förståelse, vilket mer än någonting annat borde glädja Jan Fridegård i sin himmel.

Denna mycket välskrivna avhandling, som erbjuder många pregnanta formuleringar, kommer i första hand att intressera litteraturspecialister, men den vore väl ägnad att även engagera en bredare publik. Hur det än blir med denna önskvärda men trots allt hypotetiska ”dubbelposition” är Erik Peurell att gratulera till ett imponerande arbete som bekräftar vitaliteten av den litteratur-sociologiska forskningen i Sverige och hedrar svensk humanistisk vetenskap.

Jean-François Batail

Göran Stenberg, *Döden dikterar. En studie av likpredikningar och gravtal från 1600- och 1700-talen*. Atlantis. Stockholm 1998.

Hösten 1998 disputerade Göran Stenberg i nordiska språk vid Stockholms universitet på en avhandling om två sällan uppmärksammade genrer i litteraturhistorien: begravningspredikningar och gravtal. Han har valt att koncentrera sig på 1600- och 1700-talen, de två sekel då genren upplevde sin blomstring, och ger med sin undersökning ett viktigt bidrag till förståelsen av denna periods svenskspråkiga tal- och textkultur. Det förtjänar att noteras, att det är i ämnet nordiska språk som avhandlingen framlagts. Till skillnad från tidigare, då den litterära stilistiken odlades av nordister som Rolf Hillman och Sten Malmström, har man under de senaste decennierna tenderat att betona boskillnaden mellan ämnena litteraturvetenskap och nordiska språk – medan littera-

turvetarna ägnat sig åt skönlitterära texter har språkforskarna sysslat med brukstexter av olika slag. Gränsdragningen har dock med tiden börjat te sig alltmer godtycklig, inte minst inom den litteraturvetenskapliga forskningen om den äldre litteraturen, där man på sistone börjat intressera sig för bruksgenrer som brev, tal, predikningar, postillor, betraktelser och bönböcker. I den språkvetenskapliga textforskningen har man dock mestadels sysslat med moderna, samtida genrer, vilket gjort att utbytet mellan disciplinerna hittills varit begränsat. Att Stenberg nu presenterar en detaljrik genomgång av ett par av de kvantitativt största genrererna i den tidigmoderna periodens svenska litteratur ger emellertid hopp om ett ökat intresse även för äldre texttyper inom nordistiken.

Syftet med undersökningen är enligt Stenberg att göra en kombinerad textanalys och genrebeskrivning av 1600- och 1700-talets s.k. likpredikningar och gravtal, vilka han i avhandlingen sammanför under namnet ”sepulkral retorik”. De texter som studeras är tal som ursprungligen framförts vid eller i samband med den kyrkliga begravningsakten, vilket gör att minnestal av skilda slag faller utanför undersökningen. Avgränsningen ter sig i förstone ganska självklar, men är som jag skall återkomma till inte helt oproblematiserad. Utgångspunkt för analysen är predikningarna och talen såsom de föreligger i tryck, vilket betyder att Stenberg i princip lämnar det muntliga framförandet därhän. Någon mer utförlig teoretisk diskussion av det för avhandlingen centrala genrebegreppet förs inte, utan läsaren hänvisas endast kortfattat till Per Ledins definition av begreppet i sin studie om textförändringar i tidig socialdemokratisk press, enligt vilken en genre fungerar inom ramen för ett bestämt socialt sammanhang, reser förväntningar om en viss textstruktur samt är stadd i kontinuerlig förändring. Stenberg betonar särskilt det förstnämnda ledet och säger sig med sin undersökning vilja ge ett bidrag till studiet av äldre tiders begravningskultur i stort.

Mängden bevarade likpredikningar och gravtal från den aktuella tidsperioden är mycket stor, varför avhandlingen baserats på ett urval texter. Ur Kungliga bibliotekets samling av likpredikningar och gravtal över enskilda från 1600- och 1700-talen har Stenberg excerperat sammanlagt 159 texter. Av dessa hör huvudparten till kategorin likpredikningar. De flesta av dessa härrör dessutom från 1600-talet, vilket representeras av totalt 110 predikningar. Bland dessa har i sin tur 18 stycken, fördelade på tre lika stora grupper från 1610-talet, 1640-talet respektive 1680-talet, utvalts för intensivstudium. En liknande metod har tillämpats i urvalet av likpredikningar från 1700-talet, från vars sista tre år 13 texter utvalts, av vilka sex i sin tur analyserats mer ingående. Vad gäller likpredikomaterialet dominerar således 1600-talet starkt. I gengäld belyses dock gravtalsgenren så gott som uteslutande

av texter från det följande seklet, och av sammanlagt 36 gravtal stammar endast 3 stycken från 1600-talet, vilka samtliga tillkommit under seklets två sista decennier.

Vilka principer Stenberg rent tekniskt tillämpat i urvalet framgår klart av avhandlingen. Däremot får läsaren aldrig veta varför han valt att så starkt koncentrera sig på seklets tre sista år i urvalet av material från 1700-talet. Mot bakgrund av den uttalade ambitionen att teckna en övergripande genrehistorik ter sig det snäva urvalet en smula förvånande, eftersom de förändringar som såväl likpredikan som gravtalet genomgår under 1700-talets lopp härigenom riskerar att hamna i skymundan. Som jag skall återkomma till har det tidsmässigt snäva urvalet av gravtal fått konsekvenser för Stenbergs tolkning av denna genre.

Den starka tonvikten på likpredikan i urvalet av material avspeglar sig i avhandlingens disposition, vilken ger betydligt större utrymme åt likpredikan än åt gravtalet. Särskilt noga studeras 1600-talets likpredikan, vars skilda dispositionstyper inventeras med stor omsorg. Behandlingen av gravtalet är endast drygt hälften så lång som kapitlet om likpredikan och går inte alls på samma sätt in i detaljanalyser. Obalansen i avvägningen mellan predikningar och tal märks också i den inledande forskningsöversikten, vilken f.ö. får sägas vara något summarisk. Den ägnas så gott som enbart åt forskning om likpredikan och ger inget besked om vad som tidigare skrivits om gravtalet som genre. Två arbeten, som visserligen inte behandlar gravtal i sträng mening, men som man ändå gärna hade sett att författaren närmare klargjort sitt förhållande till är Rolf Hillmans och Sven Delblancs välkända studier av den gustavianska elogen. – Detta allra helst som Stenberg vid ett flertal tillfällen återkommer till dem i sin analys av gravtalsgenren.

Avhandlingen inleds med två korta bakgrundskapitel, rubricerade ”Tillfället” och ”Tillfälleslitteraturen”, vilka inplacerar de behandlade texterna i sin sociala och litterära kontext. Förutom att klarlägga de praktiska förhållandena kring den ursprungliga framförandesituationen samt produktionen och distributionen av de tryckta texterna aktualiserar Stenberg här frågan om texternas representativa funktion i dåtidens ståndssamhälle. Enligt honom får man räkna med att såväl predikningarna som talen nått ett betydande antal personer; först åhörarna vid begravningen, vilka ibland kunde bli ganska många, och sedan de som fick eller eventuellt köpte de tryckta texterna. Han pekar också på det faktum att man syns ha samlat likpredikningar och att dessa förmodligen tjänat som religiös uppbyggelseläsning.

Härefter följer det omfångsrika kapitlet om likpredikans utveckling och textstruktur. Det inleds med en översikt över genrens framväxt, där Stenberg visar hur den från Tyskland och Danmark hämtade predikotypen – uppenbarligen med aktivt stöd från ledande prästmän

som Petrus Jonae och Johannes Bothvidi – successivt slog igenom under 1600-talets första decennier för att vid mitten av seklet ha utvecklats till ett praktiskt taget obligatoriskt inslag i de högre ståndens begravningsståt. Vid slutet av 1700-talet har genren dock gått tillbaka och i realiteten förvandlats till en inomkyrklig genre som främst kom till användning vid begravningar av medlemmar av prästerskapet och deras familjer.

Strukturellt kan de tryckta likpredikningarna sönderdelas i momenten dedikation, textutläggning av en bibeltext – i avhandlingen benämnd ”den egentliga likpredikan” –, ”personalier” eller en beskrivning av den dödes levnad, tacksägelse till begravningsgästerna samt eventuellt ett antal närslutna begravningsdikter. Kärnan utgör textutläggningen, medan de andra momenten är mer eller mindre fakultativa. Funktionellt kan predikningarna indelas i s.k. utfärdspredikningar som framförts vid utförandet av den avlidnes stoft ur hemmet samt jordfästningspredikningar, vilka hållits vid begravningsakten i kyrkan. De förra har vanligtvis enklare utformning och saknar i regel personalier.

Huvudparten av kapitlet upptas av en grundlig analys av textstrukturen i 1600-talets likpredikningar med tonvikt på textutläggningens disposition. Likpredikningarna skiljer sig härvidlag inte nämnvärt från tidens övriga predikokost, vilket gör att avsnittet i mycket form sig till en allmän översikt över periodens homiletiska praxis. Grundprincip för behandlingen av den för utfärden eller jordfästningen valda bibelperikopen var uppdelningen i *exordium*, inledning bestående av en eller flera delar, *explicatio*, språklig och innehållslig förklaring av texten, samt *applicatio*, tillämpningen av dess lärdomar på åhörarnas situation. Dessa tre moment kan urskiljas i de flesta av tidens predikningar. Ett drag som kännetecknar likpredikan och särskiljer den från andra predikotyper är dock, som Stenberg visar, det moment som kallades *applicatio ad defunctum* och som innebar att predikanten tillämpade bibeltexten på den avlidnes person för att åskådliggöra dennes kristnaandel. Av avhandlingen framgår att den homiletiska grundstrukturen med *exordium*, *explicatio* och *applicatio* levde kvar under hela den aktuella perioden. I det slutande 1700-talets predikningar har den emellertid förenklats, och texterna är i allmänhet kortare i jämförelse med hundra år tidigare. Framför allt är det enligt Stenberg den under 1600-talet ofta mycket voluminösa exordiedelen som genomgått en bantningskur. Som prototyp för denna förenklade men till formen ändå konservativa likpredikan nämner Stenberg Johan Möllers homiletiska rekommendationer i *Afhandling om et rätt prediko-sätt* (1779).

Besläktad med tillämpningen av texten på den avlidne är den levnadsteckning eller ”personalier” som i många fall följer på textutläggningen. De upplästes av predikanten omedelbart efter predikan, men har inte säl-

lan avfattats av någon annan person, exempelvis sorgehusets informator, en anhörig eller ibland av den avlidne själv. Det representativa och hyllande syftet är ofta påtagligt i denna del av predikan. Stenberg vill emellertid tona ned det panegyriska inslaget och hävdar i stället att personalierna bör ses som en integrerad del av den religiösa förkunnelsen. Återkommande inslag i dem är redogörelsen för släkt och föräldrar, födelse, uppväxt och utbildning, utförda gärningar samt mottagna hedersbetygelser. Till dessa fogas dock, framhåller Stenberg, vissa specifikt kristna *loci* såsom dop, kristen uppfostran och levnad, dödsberedelse, en ofta mycket detaljerad skildring av själva dödsstunden samt ett avslutande fastslående av den avlidnes salighet, vilka ger personalierna karaktär av uppbyggelsestext.

Att personalierna förvisso bör uppfattas som ett led i predikans religiösa förkunnelse får dock inte undanskymmas att de till sin form bygger på den klassiska retorikens modell för ett lovtal över en person i *genus demonstrativum*. Dess repertoar av *loci* låter sig tydligt följas i personaliernas framställning av levnadslöppet – till denna hörde bl.a. härstamning, uppfostran, gärningar, hedersbetygelser och dödsdömd. Att det är denna retoriska modell som utgjorde grund för personalierna antyds också av Stenbergs iakttagelse av hur dessa i slutet av 1700-talet fått en mer renodlad biografisk och sekulär inriktning i och med att behandlingen av de religiösa *loci* koncentrerats till textutläggningens *applicatio ad defunctum*. En annan retorisk modell för predikningarnas uppläggning som diskuteras i avhandlingen är den klassicerande poetikens *laudatio funebris*, vilket hade stort inflytande på 1600- och 1700-talens gravdiktning. Grundelement i detta slags dikter var i nämnd ordning lovprisning, *laus*, sorgeklagan, *luctus*, samt tröst, *consolatio*, vilka tillsammans hade till uppgift att engagera åhörarnas och läsarnas känslor och leda dem från sorg till förtröstan. Samtliga tre element kan, som Stenberg visar, identifieras i både likpredikningarna och gravtalen. Någon mer ingående analys av deras retoriska funktion gör han dock inte.

Genomgående vill Stenberg betona personaliernas uppbyggliga inslag på bekostnad av de representativa och panegyriska. Jag känner mig dock något tveksam till hans tendens att ställa predikningarnas religiösa innehåll mot deras representativa uppgift. Samtliga de analyserade texterna har tillkommit i en religiöst dominerad kultur, där ådagaläggandet av kristna attityder och handlingsmönster var en del av den samhällsroll som var och en hade att uppbära. Det var därför helt självklart att i betygandet av en avliden persons ära framställa denne som föredöme i kristen vandel. Härtill kommer att panegyriken var en mångfunktionell retorisk genre som inbjöd personalieförfattaren att smälta samman hyllning av den döde och hans eller hennes familj med didaktiska och moraliserande förmaningar till åhörarna. Ett smi-

digt verktyg härvidlag var den retoriska *exemplum*-tekniken, varigenom författaren fick möjlighet att hylla den avlidne som ett konkret prov på kristen moral samtidigt som han kunde utveckla vilka egenskaper som borde känneteckna en from och dygdig samhällsmedlem. Denna teknik är, som Stenberg själv påpekar, av central betydelse för likpredikan som genre. Att spela ut personaliernas ambition att hylla den avlidnes minne mot uppgiften att erbjuda åhörarna och läsarna kristen undervisning och uppbyggelse ter sig därför missvisande.

Efter genomgången av personalierna följer ett avsnitt om likpredikningarnas dedikationer, tacksägelseerna till dem som närvarat vid begravningen samt de dikter som ofta avslutar de tryckta texterna. De funktioner som dessa inslag fyllde i likpredikningarna har hittills inte rönt någon större uppmärksamhet. Som Stenberg påpekar har de dock åtskilligt att förtälja om de yttre omständigheterna kring produktionen av predikan: i dedikationerna finner man ofta uppgifter om förhållandet mellan predikanten och sorgehuset, medan dikterna och tacksägelseerna ger en inblick i hur predikotrycken fungerat som medel för de efterlevande att etablera och upprätthålla sociala kontakter. Särskilt belysande är tacksägelseerna, vilkas idealiserade gestaltning av den reciproka tillgivenhet och sociala obligation som tänktes råda mellan den avlidnes familj och dess vänskrets gör dem intressanta för envar som studerar den tidigmoderna tillfälleslitteraturen. Som avslutning på avsnittet meddelar Stenberg också några iakttagelser kring utformningen av predikotryckens titlar.

Nästföljande kapitel ägnas gravtalets form och utveckling. Till skillnad från likpredikan, vilken i avhandlingen framträder som en relativt homogen genre, företräder 1700-talets gravtal en mer splittrad bild. I motsats till det föregående kapitlet, där Stenberg framför allt utgår från funktionella och formella kriterier för att karaktärisera likpredikan som genre, bygger han beskrivningen av gravtalet främst på innehållsliga kriterier. Således indelar han talen i de två huvudkategorierna ”religiösa” samt ”sekulära” gravtal. Vid sidan härav arbetar han med en restkategori bestående av olika blandformer, samt för 1600-talets gravtal till en egen kategori.

Först behandlas den sistnämnda kategorin, vars tydliga panegyriska syfte och favorisering av klassisk mytologi på bekostnad av bibliska referenser gör att talen markant skiljer sig från samtidens likpredikningar. Härefter går Stenberg vidare till 1700-talets gravtal. Först studerar han den ”sekulära” typen, till vilken han räknar ca. en tredjedel av de excerperade talen. Kategoriseringen bygger helt på innehållsliga kriterier, vilket visas av att talen framförts av såväl präster som världsliga personer. Vissa av talen kan alltså i praktiken ha fungerat som begravningspredikningar – något som Stenberg också själv konstaterar med viss förvåning – medan andra sannolikt

föredragits utanför den kyrkliga begravningsakten. En särskild underkategori utgör de tal som hållits i samband med sedvänjan att krossa vapenskölden då den siste av en adlig ätt begravdes. Krossandet ingick att döma av avhandlingen i själva begravningen och beledsagades av ett anförande av en representant för adelsståndet.

Allmänt ansluter dessa gravtal till stilen i de av Hillman och Delblanc studerade gustavianska äreminnena, och Stenberg håller det inte för otroligt att dessa utgjort direkta förebilder för flera av gravtalsförfattarna. Talen ger prov på samma retoriska ideal som panegyriken i Svenska Akademin – anaforer, syntaktiska parallellismer, asyndetiska uppräknings samt den påfallande rytmiska meningsbyggnaden är vanliga drag – och väjer liksom denna för alltför konkreta och realistiska uppgifter, vilka i stället meddelas i noter. Influenser kom dock även från andra håll, och Stenberg pekar i sammanhanget på likheter med de mer biografiskt inriktade åminnelsetal som hölls i Vetenskaps- resp. Vitterhetsakademien. Han kan också visa på förbindelser mellan det sekulära gravtalet och likpredikningarnas personalier och ger exempel på hur en del av de *loci* som vanligtvis aktualiserades i dessa kan iaktas i gravtalen.

I stort sett finner man samma retoriska och stilistiska särdrag i de ”religiösa” gravtalen, vilka behandlas i nästa avsnitt. De utgör huvudparten av gravtalen och har alltid en präst till upphovsman. De är ibland svåra att skilja från likpredikogenren, och då några predikningar över de personer som behandlas i gravtalen inte har kunnat uppdagas finns det enligt Stenberg skäl att uppfatta det religiösa gravtalet som ersättning för den traditionella likpredikan, vars form tycks ha uppfattats som antikverad. Gravtalet spänner över ett brett socialt spektrum, men tycks framför allt ha varit populärt inom högre- ståndskretsar.

Funktionellt tycks alltså likpredikan i slutet av 1700-talet ha ersatts av ett religiöst färgat gravtal. Även om bibelreferenser förekommer i åtskilliga av gravtalen saknar dessa den för predikan karaktäristiska anknytningen till en bibelperikop. Predikans strikta indelning av texten i bestämda moment saknas också, liksom gränsdragningen mellan bibelutläggning och personalier. I stället knyts de religiösa lärdomarna mer omedelbart samman med skildringen av den dödes levnadsöde, vilket utgör utgångspunkt för framställningen. Om man jämför med predikningarnas personalier har dock de biografiska uppgifterna skjutits i bakgrunden, och betoningen ligger här i stället på idealiserande panegyrik av den avlidnes moraliska och religiösa kvaliteter. Även om Stenberg drar sig för att generalisera påståendet pekar han på att det råder en viss överensstämmelse mellan retoriska och teologiska preferenser – likpredikan tycks främst ha varit i bruk inom kyrkligt konservativa kretsar, medan gravtalet favoriserats av präster med sympatier för upplysning

och neologi – och som illustrativt exempel härpå tar han biskopen Jacob Lindblom, vars mycket beundrade gravtal i teologiskt hänseende färgas av neologiska tongångar.

Till sist avslutas undersökningen med ett kortare kapitel kallat ”Textsociologiska iakttagelser”. Genom att redogöra för predikningarnas och gravtalens geografiska och sociala spridning ger Stenberg en mycket intressant bild av genrens utveckling. Samtliga stånd, förutom bondeståndet, finns representerade i materialet, liksom både kvinnor och män. Andelen kvinnor som ägnas likpredikningar är påfallande stor, särskilt under senare hälften av 1600-talet, då mer än hälften av de excerperade texterna gäller kvinnor. I slutet av 1700-talet är det dock så gott som enbart inom prästeståndet som likpredikan lever kvar, medan man inom adeln och borgerskapet hellre låter sig ihågkommas med ett gravtal. I geografiskt avseende pekar Stenberg på hur likpredikan under 1600-talet företer en viss koncentration till Stockholm, även om den successivt blir allt vanligare i landsorten. Detta fotfäste i huvudstaden har den dock förlorat i slutet av det följande århundradet, då den nästan uteslutande är i bruk på landsbygden i Mälardalen och de sydsvenska landskapen. Gravtalen ger prov på större geografisk spridning, men kan oftast knytas till de regionala huvudorterna, något som enligt författaren skall ses som ett tecken på att genren uppfattats som modern och urban.

Med sin perspektivrika genomgång av 1600- och 1700-talens ”sepulkrala retorik” lyfter Stenberg fram två bortglömda genrer. Men han väcker också en rad frågor hos läsaren. Framför allt gäller dessa kapitlen om gravtalet. En fråga som aktualiseras flera gånger, men som aldrig får något riktigt tydligt svar är hur författaren själv uppfattar förhållandet mellan likpredikan och gravtal. Ibland verkar han mena att de två skall förstås som redan från början separata genrer, medan han vid andra tillfällen tycks se gravtalet som en vidareutveckling av den äldre likpredikan.

Orsaken till oklarheten på denna punkt får sökas i Stenbergs användning av olika typer av genrekriterier: medan beskrivningen av likpredikan som nämnts baserats på funktionella och formella kriterier bygger kategoriseringen av gravtalet helt och hållet på innehållsliga sådana. Hade han varit konsekvent och enbart utgått från funktionella kriterier tror jag att det hade blivit lättare för läsaren att få grepp om såväl skillnader som likheter mellan genrerna. Huvudparten av de excerperade talen har, oavsett om de rubricerats som likpredikningar eller gravtal, hållits av präster inom ramen för den kyrkliga begravningsakten. De bör därför enligt min mening lämpligen kategoriseras som predikningar. Att man i slutet av 1700-talet tycks ha gjort skillnad mellan ”liktal” och ”griftetal” å ena sidan och likpredikningar å den andra (jfr s. 335) förändrar knappast saken. Granskar

man de aktuella texterna närmare finner man att skillnaderna mellan de två genrerna inte rör funktionen, utan i stället gäller textstruktur och stilistisk utformning. Hade Stenberg dessutom breddat urvalet av texter från 1700-talet hade också den historiska kontinuiteten mellan likpredikan och gravtal framgått tydligare.

Enligt min mening hade det också varit till fördel för avhandlingen om Stenberg avstått från att behandla sådana texter som vi inte på goda grunder kan anta framförts vid jordfästningen. Som nu är tar han i flera fall upp texter som helt uppenbart inte har föredragits vid den egentliga begravningsakten, trots att de därmed egentligen faller utanför hans egen avgränsning av "sepulkral retorik". Det tydligaste exemplet härpå är de tre gravtalen från 1600-talet, vilka knappast kan ha framförts vid själva begravningsakten. De har snarare upplästs eller utdelats i tryck vid den efterföljande måltiden och får därmed föras till tillfälleslitteraturens rika flora av gravhyllningar. Rent allmänt kan man även önska sig att författaren hade utrett likpredikningarnas och gravtalens förhållande till den övriga tillfälleslitteraturen något mer ingående, inte minst vad gäller de retoriska mönstren. Som avhandlingen nu föreligger får jämförelsen sägas stanna vid tämligen ytliga iakttagelser.

Avslutningsvis vill jag dock understryka att det är en ambitiös och mycket noggrant genomarbetad undersökning som Stenberg har presterat. Här finns det också fog för att tala om en pionjärsats, då de två genrer som han uppmärksammat tidigare varit nästan helt okända. Han beskriver i sin bok deras utveckling i ett brett, kulturhistoriskt perspektiv, men ger också en detaljrik bild av texternas retoriska uppbyggnad och stilistiska utformning. Detta gör avhandlingen till en självklar utgångspunkt för var och en som framgent intresserar sig för äldre tiders rika och mångfacetterade *pompa funebris*.

Nils Ekedahl

Robert Lyons, *Swedish Midsummer in Shakespeare's Dream. A Study of the Creative Process Resulting in Eva Bergman's 1989 Production of A Midsummer Night's Dream at Backa Theatre, Göteborg, Sweden*. Department of Literature, Göteborg University. Göteborg 1998.

Trots att analys av teaterföreställningar måste anses vara ett centralt forskningsområde inom teatervetenskapen och trots att moderna iscensättningar, ofta fastlagda på video, erbjuder långt bättre analysmöjligheter än man tidigare haft, har relativt få nyare teateruppsättningar ingående behandlats av forskningen. Ännu mindre har den kreativa process som föregår varje inscenering uppmärksamats. Det är därför glädjande att Robert Lyons velat ge sig i kast med bägge uppgifterna.

Att han stannat för en iscensättning av Backateatern

är begripligt inte bara med tanke på den höga konstnärliga nivå som utmärker denna teater utan också med tanke på att det här rör sig om en teater som framför allt vänder sig till en ungdomlig publik. Att valet av uppsättning kommit att gälla Shakespeares *En midsommarnattsdröm* har mot denna bakgrund sin betydelse. Relationen pjäs-publik måste i detta fall ha tätt sig lockande. Hur gestalta detta nu bortåt fyra hundra år gamla drama om kärleksförvecklingar, generations- och klassmotsättningar, dag- och nattillvaro, verklighet och dröm, medvetet och omedvetet, för dagens svenska ungdom?

Härtill kom andra skäl. Det rör sig i detta fall om en av Backateaterns allra bästa uppsättningar, dessutom om den första på det som nu är denna teaters fasta scen, den gamla bultfabriken på Hisingen i Göteborg. Det handlade alltså den 22 september 1989 inte bara om en lyckad teaterpremiär utan också om invigningen av en ny teater. Regissören, Eva Bergmans, val av pjäs har, som Lyons visar, till och med i hög grad betingats av fabriksmiljön. Hantverkarna i Shakespeares stycke kunde känna sig hemma i denna för de atenska aristokraterna mycket främmande miljö. Redan teaterrummet tycktes innesluta ett partitagande.

Lyons saknar dock inte helt föregångare. Redan 1969 publicerade Henrik Sjögren en bok om Ingmar Bergmans iscensättning av Büchners *Woyzeck* på Dramaten samma år. Två år senare följde Kurt Aspelins analys av Ralf Långbackas inscenering av Shakespeares *Timon av Aten* på Göteborgs Stadsteater, också den iscensatt 1969. Ytterligare två år senare publicerade undertecknad en undersökning av Ingmar Bergmans *Spöksonaten*-inscenering på Dramaten 1973. Och 1983 kom Tomas Forsers monografi om Peter Oskarsons iscensättning av Brechts *Leben des Galilei* 1980 på Angereds Teater i Göteborg. Det Lyons mest närliggande exemplet är engelsmannen David Selbournes registrering av tillkomsten av Peter Brooks berömda och inflytelserika uppsättning av *A Midsummer Night's Dream* 1970, publicerad 1982. De psykologiskt meningsfulla dubblingarna av Teseus/Oberon och Hippolyta/Titania – tillämpade även i Backateaterns version – har efter Brook närmast blivit regel. Selbournes bok har den talande undertiteln *An Eye-witness Account of Peter Brook's Production from First Rehearsal to First Night*. Det är en undertitel som *mutatis mutandis* kunde ha applicerats också på de övriga fyra svenska bidragen. Däri skiljer de fem sig från dem som bedrivit renodlade föreställningsanalyser.

I motsats till dessa fem har Lyons inte följt tillkomsten av Backateaterns *Midsommarnattsdröm* när det begav sig. Han såg bara den färdiga föreställningen ett par gånger. I hans fall handlar det om en produktion som redan då avhandlingen påbörjades 1993 låg flera år tillbaka i tiden. Det innebär att han har varit mera beroende av utsagor av de i produktionen inblandade än sina före-